

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 82.091-251'06:1(045)

DOI 10.35433/philology.3 (98).2022.5-17

ТРАНСФОРМАЦІЇ МОТИВІВ РЕЛІГІЙНОЇ ДРАМИ В ЛІТЕРАТУРІ ХХ–ХХІ СТОЛІТЬ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

І. В. Богданова*

У статті розглянуто проблему трансформації мотивів релігійної драми в літературі ХХ–ХХІ століть під кутом зору релігійної філософії, а саме з позиції неотомізму. Поняття трансформації інтерпретовано як перехід до використання смислогенеративних моделей, близьких драмі як роду літератури в контексті візуального повороту в культурі ХХ–ХХІ століть. Актуалізацію дії як формотворчого засобу поряд із явним чи неявним акцентуванням цілісності картини світу тлумачимо як пошук метафізичних підстав для естетичних систем модерну та постмодерну й поетик окремих авторів та їхніх творів. Обґрунтовано філософський аспект прийнятої в науковій літературі інтерпретації релігійної драми як метажанру для літератури ХХ–ХХІ століть. Окреслено універсальний характер родових прийомів і засобів виразності релігійної драми для літератури в умовах візуального повороту.

Естетика літератури між феноменологічним і метафізичним підходами до людської дії може схилитися до коливання (метаксис) між ними, що зумовлює стильову й жанрову відкритість релігійної драми. У вказаному контексті її елементи використовують у традиційних жанрах, а також для переосмислення жанрових, стильових меж репрезентації людської дії в мистецтві назагал та в літературі зокрема. Мотиви релігійної драми (подорож, подолання перешкод, герць, подвиг як стрибок віри, кохання, відчай, зневіра, ненависть, нудьга як екзистенціали людського стану, служіння, жертва) у творчості П. Клоделя, Г. Чубая та Д. Бартелмі представлені зі значними відмінностями, але зі збереженням парадигмальних рис – символізму та метафізичності як указування на остаточну цілісність, не досягну ані раціонально, ані чуттєво. Універсалізм мотивів релігійної драми інтерпретовано як присутню амбівалентність, яка гранично зближує високе й низьке, профанне та сакральне, пародію й гротеск із пафосом тощо.

Ключові слова: релігійна драма, філософія, метажанр, метафізика, символізм.

* кандидат філологічних наук, доцент
(Черкаський національний університет
ім. Б. Хмельницького),
terra.ukr.com@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8997-6573

TRANSFORMATIONS OF MOTIVES OF RELIGIOUS DRAMA IN THE LITERATURE OF THE 20TH-21ST CENTURIES: THE PHILOSOPHIC ASPECT

Bohdanova I. V.

The article studies the transformation of motives of religious drama in the literature of the 20th-21st centuries from the point of view of religious philosophy, namely the neo-Thomism paradigm. The concept of transformation is interpreted as a transition to the use of meaning-generating models close to drama as a kind of literature in the context of the visual turn in the culture of the 20th-21st centuries. The actualization of action as a form-creating means along with the explicit or implicit accentuation of the integrity of the world picture is interpreted as a search for metaphysical grounds for the aesthetic systems of modernism and postmodernism and the poetics of individual authors and their works. The article substantiates the philosophical aspect of the interpretation of religious drama accepted in scientific literature as a metagenre for the literature of the 20th-21st centuries. The study outlines the universal character of generic methods and means of expressiveness of religious drama for literature in the conditions of the visual turn.

The aesthetics of literature between phenomenological and metaphysical approaches to human action may be inclined to the fluctuation (metaxis) between them, which conditions the stylistic and genre openness of religious drama. In this context, its elements are used both in traditional genres and to rethink the genre and stylistic boundaries of the representation of human action in art in general and in literature in particular. Motives of religious drama (journey, overcoming obstacles, battle, feat as a leap of faith, love, despair, hatred, boredom as existential aspects of the human condition, service, sacrifice) in the works of P. Claudel, H. Chubai and D. Barthelmy are presented with significant differences, but with the preservation of paradigmatic features – symbolism and metaphysics as an indication of the ultimate integrity, unattainable neither rationally nor sensually. The universalism of the motives of religious drama is interpreted as the present ambivalence, which brings together high and low, profane and sacred, parody and grotesque with pathos, etc.

Keywords: religious drama, philosophy, metagenre, metaphysics, symbolism.

Постановка наукової проблеми.

Сучасний стан гуманітаристики назагал, філософії та літературознавства зокрема прийнято визначати як кризовий, причому це стосується світової й вітчизняної традицій, щодо статусу якої як постколоніальної досі не вщухають суперечки [10]. Варто зазначити, що сутність і зміст згаданої предикації "кризовості" легко варіюється відповідно до ідеологічної платформи, філософсько-естетичної парадигми, устаєних норм певної літературно-критичної традиції чи то особистих смаків й уподобань дослідника. Такий релятивізм певною мірою розмиває межі традиційних уявлень про літературну творчість як естетичну систему, що позначається також на чіткості й позірній статичності меж родів літератури та їх жанрової структури. Практично безроздільне панування постмодерної естетики наприкінці ХХ та в першій чверті ХХІ стт. узвичаїло, наприклад, концепції інтертекстуальності, фрагментарності,

відцентровості, іронії як чи не фундаментальних філософем відповідності умовного тексту певним літературним кондиціям [8]. Становлення естетики метамодернізму [19], яке спостерігаємо останнім часом, постулює концепцію метаксису (коливання між крайнощами), запозичену з доробку Платона ("Симпосій"). Ця концепція, на нашу думку, поза інтерпретацією її в межах метамодерної естетики може виступити своєрідною метафорою розуміння (Дж. Лакофф) для теми, що перебуватиме в полі нашої уваги. Ускладнення культурних форм, пов'язане з поняттям соціокультурної динаміки, призводить до превалування інтерпретації культури як дельозівського ризоматичного об'єкта, що знаходить своє відображення в літературі. Струнка архітектоніка лінійної моделі та симетричних або деревовидних структур розвитку поступається місцем химерній, сказати б, бароковій, естетичній континуальності,

помережаній точками сингулярності в смисловому та формальному вимірах текстів, які складають тіло культури й літературного тезаурусу [1]. Такий підхід до сталого як такого, що лише постає, притаманний також феноменологічній парадигмі у світовому літературознавстві (наприклад, Р. Інгарденові). Як саме традиційні мотиви драми, пов'язані з актуалізацією дії в досвіді та уяві реципієнта через вербальні засоби впливу, мову, трансформуються у творчості близьких і далеких хронологічно, естетично та локально-культурно митців – це питання видається ключовим для проблематизації моделей смислогенерації. Це стосується насамперед інтерпретації та реінтерпретації в герменевтичному сенсі, але при цьому за Гадамеровим герменевтичним колом ми простежуємо давню платонівську традицію народження космосу з хаосу. Формально компаративний аспектний розгляд творчості П. Клоделя, Г. Чубая та Д. Бартелмі може дати змогу наблизитись до розуміння новітніх фреймів смислогенерації. Зазначені міркування зумовлюють актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, дотичні до теми нашого дослідження, порушували зарубіжні та вітчизняні дослідники. Зокрема філософські питання рецепції літературних текстів розкривали М. Гайдеггер, Ю. Габермас, Ю. Крістева, Ж.-Ф. Ліотар, С. Жижек, М. Епштейн, Г. Гадамер, Т. Іглтон, І. Балабан, Ю. Чорноморець, В. Стеценко, Н. Астрахан та ін. Питання трансформації драми вивчали Є. Васильєв, Н. Гаврилюк, К. Олійник. Змістовні аспекти творчості Г. Чубая досліджували І. Скрипник, К. Москалець, І. Дзюба та ін. Творчість П. Клоделя була в полі зору таких дослідників, як І. Василенко, В. Азарова, О. Волчек, Т. Біляшевич та ін. Творчість Д. Бартелмі вивчали М. Нестелеєв, О. Мащенко та ін.

Мета дослідження – компаративний розгляд мотивів драми у творчості П. Клоделя, Г. Чубая та Д. Бартелмі в контексті трансформації естетичних систем ХХ ст. та оптики філософської рецепції літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Трансляція смислів життєсвіту людини, безпосередньо не пов'язаних із досвідом предметності, зумовлює акцентування в драмі маніфестацій метафізичних прочитань людської дії. Драма як рід літератури, що репрезентує людину через її діяльність, а не тільки посередництвом семіотичного коду мови, сприяє феноменологічній рецепції реальності, натомість метафізична модель унаочнює її присутній символізм, коли цілком відповідно до середньовічної концепції *signatura rerum* (знаковості речей, традиція від Т. Аквінського до Я. Беме) речі, люди, мотиви, образи, сюжети сплітаються в тканину Задуму, який розгортає Волю Творця. Зокрема, у драмі-містерії П. Клоделя "Атласний черевичок" ідея креаціонізму набуває виразної ігрової форми, у якій зміна сюжетних планів та колізій є засобом пояснення Божого задуму як мети, смислового осердя твору. У поемі Г. Чубая "Вертеп" ігровий характер творення смислу акцентовано формальними та змістовними засобами через указування на маріонетковість, "ляльковість" персонажів і мінливість, плінність їхніх умовних соціально-текстуальних ролей. У новелах Д. Бартелмі, які фіксують поезику на межі модерну й постмодерну, концепція Божого задуму втрачає чіткі обриси й постає не як мета, призначення чи доля, а як питомий ігровий хаос, у якому все не те, чим здається, і все може постати чим завгодно, що парадоксально вказує на ідею креаціонізму від противного – через принципову неможливість для людини зрозуміти принципи творення. Ідеться про унаочнення певної моделі інтерпретації досвіду, реалізованої саме в літературі, а не у філософській

традиції, з огляду на специфіку та засоби художньої виразності драми зокрема й літератури назагал, на відміну від дискурсивного характеру, текстуальної філософської традиції. Репрезентація людських дій (у випадку П. Клоделя подекуди з традиційним поясненням, експлікацією моралі, мораліте), сюжети взаємодій, колізії та конфлікти генерують поза нарративним рівнем ще й рівень трансцендентальних смислів, який представлений не дескриптивно, а наочно. Можна припустити, що релігійна драма та її основна ознака – містеріальність (яка цілком співзвучна філософському спірітуалізму) є властивими для людської творчості способами виходу за межі досвіду, осягнення як переживання трансцендентальних істин, формалізація яких або цілком антиномічна, за Кантом, або взагалі неможлива, оскільки губиться у сфері трансцендентного досвіду. Зауважимо, що подібна інтерпретація драми видається відповідною та генетично пов'язаною з естетикою бароко. Знаменно, що такі представники протофеноменологічної традиції, як Г. Фехнер і Р. Лотце [11: 56], указуючи на переживання як спосіб подолання схематизму раціонального мислення, продовжують традицію бароко, у якій химерність є модусом переосмислення реальності як повернення до її джерела – Бога. Природно, що феноменологічна й герменевтична естетики (зокрема у творчості Р. Інгардена та Г. Гадамера) повертається до згаданої моделі. Метафізична модель смислогенерації парадоксально, за замовчуванням передбачає контекст трансцендентного, усунення яких вимагають феноменологічні редукції. На нашу думку, традиційні жанри релігійної драми (міраклъ, містерія, мораліте, притча, фарс, екстраваганца тощо) певною мірою пронизують доволі умовну конструкцію естетико-філософських парадигм модерну й постмодерну [6], причому прийоми драми широко застосовуються і в прозових жанрах як на рівні

ускладнення композицій і сюжетних структур текстів, так і на рівні смислогенерації, що знайшло своє відображення, наприклад, в естетичному візуальному повороті (наразі інтерпретуємо цю концепцію якнайширше – як превалювання демонстрації, як участі над описом як спостереженням, що прямо вказує на родову ознаку драми – інтерактивність) насамперед у масовій культурі та літературі абсурду, хоча вони позірно розташовані на протилежних полюсах естетичного спектру. Наприклад, драматургія Е. Йонеско, Д. Хармса, О. Введенського чи романи та драми Дж. Барнса, Ф. Дюрренматта, Ж. Жене за замовчуванням вважають належними до сегменту так званої елітарної літератури, натомість кіновсесвіти DC і Marvel та індустрія літератури, пов'язаної з ними, навпаки, – до масової літератури й культури, хоча й та, й інша сформовані на основі фундаментальних християнських метафор, філософських опозицій і нарративів. У сучасній українській традиції, причетній до окреслюваного нами явища, варто згадати творчість В. Діброви, Л. Подерв'янського, І. Семесюка, М. Бриниха та ін.

Сучасний дослідник Є. Васильєв зауважує, що "середньовічний жанр містерії відроджується та модифікується в текстах сучасної драматургії в розмаїтих формах. Він передбачає звернення до різноманітних релігійних пластів, сплавляє високе й низьке, сакральне й профанне, давнє й сучасне..." [4: 41]. Можливо, варто акцентувати вихід впливу формальних і змістових елементів релігійної драми за межі драматургії, як і за межі літератури, оскільки в першій третині XXI ст. напружені пошуки нової філософської картини світу передбачають трансформацію як естетичних, так і етичних уявлень людини, насамкінець – філософської антропології. Імовірно, візуальність драми є універсальним маркером сучасної динаміки смислів у

соціокультурній сфері. Б. Шалагінов стверджує, що містерія може набувати нових естетичних якостей і відповідно нової масштабної оптики, постаючи від початку XIX ст. як метажанр і метасюжет, притаманний усім жанрам літератури та іншим видам мистецтва [15]. Д. Дроздовський узагалі проголошує постановня "містеріального патерну" в літературі як метажанрового явища, притаманного різним літературним стилям, напрямам та епохам [6]. К. Олійник висновує "своєрідний метажанровий характер містерії як явища літературного та мистецького загалом" [9: 25].

Звертаючись до творчості П. Клоделя, Г. Чубая та Д. Бартелмі, ми матимемо на меті проілюструвати метажанровий характер мотивів релігійної містерії як своєрідного патерну та водночас смислового атрактора в межах поетики модерну й постмодерну. Це не означатиме спроб схематизації творчості митців, лише тематичний компаративний розгляд під зазначеним кутом зору.

Творчість П. Клоделя традиційно розглядають із позиції філософії неотомізму. На нашу думку, найбільш близькими та принагідно до теми нашої статті актуальними для творчості митця ідеями неотомізму були погляди Е. Жільсона та Ж. Марітена на синтетизм й універсализм людського переживання [2]. П. Клодель намагається подолати споконвічний конфлікт між релігійною та інтелектуальною свідомістю, опираючись на неотомізм у традиції Томи-Марітена, у якій раціо обмежується та ініціюється в акті волі заради досягнення віри, тобто йдеться про умовний синтез віри й розуму, про те, що розум має слідувати за вірою. Уся драматургія П. Клоделя є розгортанням цієї тези, інколи доволі суперечливим. Вихідна теза неотомізму щодо умовного примату віри над розумом й акту віри, який здійснюється зусиллям волі, не є конгруентною профанному світові та відповідно наративу, пов'язаному з ним, оскільки необхідність прийняття

цієї тези часто-густо заперечує цілевідповідність і логічну обґрунтованість дій персонажів. Варто згадати концепцію *signatura rerum* (знаковості речей) і позицію Томи Аквінського, згідно з якою істини віри є вищими за істини розуму, але не суперечать різноманітним формам раціоналізації Задуму, тобто пізнання Бога через Його творіння. Це підкреслюється мотивом фіналізації наративу, людської долі як сюжету, який виявляється через осмислення смерті. Недарма П. Клодель чи не кожну свою драму завершує через мотив смерті, який інтерпретує як питому інакшість, зрима доведення істини віри, а не зникнення смертної плоти. "Смерть є найвищою драматичною формою, яка є жертвоприношенням", – стверджував митець [18]. Смерть у драматургії П. Клоделя постає як символ переходу, причому це не має безпосереднього стосунку до етичного меседжу чи очевидної дидактики текстів. Драма-містерія "Атласний черевичок" (1925) позірно відповідає канонам класичної барокової трагікомедії. Дія відбувається на тверді, на небі та на морі в Європі, Америці, Африці та Японії. Притчевий пролог і прохання до Бога повернути брата-протагоніста до Бога через пристрасті та випробування позначає амбівалентність християнського пафосу, притаманного традиційній релігійній драмі, у просторі простонародної літератури. Відповідно традиційний зачин може бути прочитаний як певна збитковість, що само по собі не є пародією, але доводить до надмірних значень протистояння розуму та віри як здорового глузду, життєвого досвіду та віри як свідомого вибору й волі людини. П. Клодель безкомпромісний у цій антитетичності, тому його вершинний твір легко читається в дусі літератури абсурду, постмодерних чи метамодерних "екзерсисів". Смерть у цьому контексті є не логічним завершенням земних випробувань в очікуванні суду, а останньою спробою

рацію втриматись у власних межах, точкою розриву неперервності смислів. Відзначимо кореляцію між неотомістськими мотивами та К'єркегоровою концепцією "стрибка віри", який один спроможний позбавити людину хитань і сумнівів, тобто практично є смертю для цього світу. Фабульні лінії, які утворюють сюжет, – лінія Родріго та доньї Пруези – відповідно до космічного масштабу містерії відтворюють визначальні ознаки високої драми (Ж. Расін, П. Корнель, П. Кальдерон, Л. де Гонгора, Т. де Моліна) та простонародного фарсу чи драми в дусі Мольєра або ж Лопе де Веги з фундаментальними християнськими концепціями гріха, провини, любові, які розкриті через відповідні метафори, наприклад, нитки, поцілунку тощо. Також можна знайти відповідності між естетикою гін'юоля та японського театру но, а також відомими театральними експериментами М. Райнгардта та Е. Жак-Далькроза чи сучасним імерсивним театром.

Сучасна дослідниця І. Василенко, розглядаючи ідеал святості та форми його маніфестації в драматургії П. Клоделя як концепт, указує на те, що літургійний підтекст драми-містерії фундований на символізмі [3]. Варто зауважити, що акцентована візуальність, гіперболізована театральність драматургії П. Клоделя поєднує середньовічні жанри та модерний театр від епохи *fin de siècle* до ХХІ ст. Таке поєднання відбувається в ідейному просторі неотомізму, який з'ясував свою дивовижну ефективність для естетичних світів модерну, постмодерну та навіть метамодерну. Попри свою закоріненість у вченні Томи, концепція гармонії між вірою й розумом (сказати б точніше, синергії віри та розуму), яка досягається зусиллям волі, не є однозначною. Вона можлива завдяки особистим зусиллям волі, що є процесуальним актом діяльності, і передбачає не опис, а демонстрацію (у термінах Л. Вітгенштайна періоду "Трактату" –

не пояснення, а показування), тобто драматичну візуалізацію дії. Символ і символізація наразі є модусом виведення цієї дії на сакральний, трансцендентний рівень, тобто є маркером онтологізації тексту. За таких умов інтертекстуальність набуває переважно вертикального спрямування, коли буденні речі та явища побуту й профанного світу вказують на Задум Творця та ведуть до нього. Отже, згідно з Августиною "De docta cristiana", "Сумою теології" Томи меседж Е. Жильсона і Ж. Марітена актуалізує екзегетику як практику, зокрема й естетичну, причому не обмежену корпусом біблійних текстів чи Священного переказу, а спрямовану на тотальність інтерпретації світу як книги Святого Духа. Знаменно, що неотомізм філософських поглядів митрополита А. Шептицького, за якими чесноти є властивостями діяльності особистості, інтерпретованими не екзистенційно, але метафізично [16], на нашу думку, посутньо вплинув на розбудову світовідчуття Г. Чубая назагал і його поеми "Вертеп" зокрема. Власне томістична тріада Бог – світ – людина є спільною для П. Клоделя, Г. Чубая та Д. Бартелмі (щодо останнього можемо говорити про модель богошукання "від противного", подібно до конструкцій апофатичної теології). Ю. Чорноморець, розглядаючи генезу томізму та неотомізму, вказує, що "посередниками між сутністю предмета і нашим мисленням ставали образи (*species*). Онтологічний статус цих "образів" – незрозумілий. Вони супроводжують знання в Богові та в нашому мисленні як умосяжні схеми, вони ж дані в чуттєвих предметах та переживаннях як фантазійні "сліди" [13: 187]. Неможливість звести вказану дуальність ні до феноменологічних, ні до герменевтичних, ні до метафізичних моделей пізнання вказує на неабиякий естетичний потенціал такого підходу, оскільки те, що неможливо формалізувати в мисленні та формально-логічних структурах мовної дескрипції, можна просто показати.

Отже, драма для модерну та наступних естетичних систем стає ключем і запорукою можливості тотального синтезу, який постулювали як Тома, естетика романтизму, бароко, так і неотомісти.

У поемі "Вертеп" (1968) мотив гри є фундаментальним, як і, наприклад, у романах Г. Гессе, Г. Броха, прозі та драматургії В. Діброви, що репрезентують модерну й постмодерну традиції. І. Скрипник зауважує, що "дворянський театр маріонеток" і "гра самого ліричного героя, який як суфлер-деміург грається в суддю" [12: 94] підкреслює "ляльковість" вертепного лялькового театру, яка конститує питомий символізм людської дії та тождсамість (К. Москалець) персонажів. Поема гостро критична і маніфестує прийомами гротеску соціальні й екзистенційні патології. Дія, драматизм, власне театральність поеми набувають метафізичного масштабу, що повертає нас до традиції релігійної філософії та неотомізму. *"Вирує світ, сміється, плаче, вие./ Кружляють видива, веселі і сумні./ Іде вертеп без поділу на дії,/ Хіба що з поділом на ночі і на дні"* [14: 75]. Динаміка і статика в поемі окреслені через дії, які здійснює не мовець, – вони є знеособленими, персонажами ж поеми є поет і цивілізація. Поет присуджує, оцінює – і це його основні дії, які є заданими самим слововжитком, прямими та конотативними значеннями дієслівних форм (*рухається, встигає, кружляє, затьмила, пофіямлять, втікаю, продиктовано, перефарбовано, боюся, преи, плів, модернізує, вибухне, взяла, хрумтіла, жувала*) – дії поета та цивілізації генеровані дієслівними дискурсами, які є акцентовано візуальними. Різка й амбівалентна метафора К. Москальця "лялька залишається приреченою на одну й ту ж саму тотожність, видність, на одну й ту ж подію коїтусу з пентафалічною рукою" [8: 181] вказує на неминучу зміну масштабу оптики: колізія між поетом і цивілізацією триває в часі як фрагмент задуму й стосується до

творіння як частина до цілого. Тому поема не справляє гнітючого враження попри доволі похмуру образність – вона вказує на те, що сам факт часовості, продовжуваності промовляє про можливість змін і нарешті – порятунку.

Насамкінець модерна тенденція наближення до поезики релігійної драми виявляється в прозі американського письменника Д. Бартелмі. Оповідання автора наскрізь "театральні", оскільки складаються з мізансцен і діалогів та просякнуті дією. Відзначимо близькість атмосфери творів П. Клоделя та Д. Бартелмі в сенсі заперечення завершеності як стагнації та ствердження становлення як перманентної зміни. Світ, який складається з предметів і людей, що втратили свої сенси, не перетворившись на щось інше, світ, у якому розмито межі між дійсним та фікцією, у якому власне суб'єктність людини позірно зникає під тиском формальної логіки мови, яка унаочнює абсурдність реальності, – такий світ зображує автор. *"Єдина форма висловлювання, що не викликає у мене протесту, – це каталог"*, – говорить персонаж оповідання "Повстання індіанців", причому каталогізація реальності не є простим упорядкуванням, оскільки до неї надаються як речі, так і людські переживання чи екзистенційні стани, і не є онтологізацією, а є більше ламентациєю щодо втраченого раю. Чорний гумор і поезика абсурду Д. Бартелмі від противного вказують на пошуки Бога, який після Ніцшевого "Бог помер" зник із цього світу, залишивши лише повсюдні символи абсолюту, тобто Себе. Знаменно, що мотив переліку, каталогу яскраво виражений також у поемі Г. Чубая "Вертеп". Справді, у світі, у якому частини цілого втратили смислові зв'язки між собою, залишається лише перерахунок безпосередньо даного досвідів. В оповіданні "Стрибок", апелюючи до гегелівсько-к'єркегорівської концепції "стрибка

віри", письменник фіксує часовість як певну точку сингулярності, перехід від побуту до трансцендентного, пафос і пародія наближаються до ототожнення. "Сьогодні ми здійснили стрибок до віри. Сьогодні. – Сьогодні? – Сьогодні. – Ми дійсно перейдемо до справи? Насамкінець? – Не знаю. А раптом ми не готові?" [17: 244]. Абсурдність ситуації в тому, що дія в оповіданні відсутня на рівні розвитку сюжету та як діалектика, тобто розвиток ідей. Власне, ніякого стрибка й немає. Є лише ігрова рефлексія. Діалог із самим собою фіксує межове перебування свідомості героя оповідання – між мисленням і світом досвіду, між Задумом як належним і наявним як фактуальним. Кантове трансцендентальне запитування людини щодо себе та світу повертається до свого метафізичного підґрунтя, коли заперечення віри постає як її обстоювання, а деструкція раціонального через абсурд і пародію веде до віри, яка вкотре виправдовує розум. Оповідання "Скляна гора" складається зі 100 речень, які згідно з теорією значення Г. Фреге генерують окремі смисли. І ця пародійна конструкція містифікує визначальні мотиви й образи міфології (гора, лицар, замок, орел, символ, принцеса тощо), доводячи дескриптивну смислогенерацію до межі, за якою вона втрачає зв'язність, стає простим переліком (каталогом) і парадоксальним чином утворює при цьому нову цілісність як смислогенеративну модель. Майже за Тертуліановим "вірю, тому що безглуздо" вона апелює до не проявленої, але атрактивної вищої цілісності. Власне, лише до Бога, який тільки й уможливує опис і розуміння реальності в межах мови як Аристотелева абсолютна категорія. Отже, абсурдистську поетику модерної та постмодерної американської літератури "чорного гумору" (Т. Пінчон, Дж. Барт, Дж. П. Данліві) щодо Д. Бартелмі надано до розгляду як модифікацію релігійної драми, якщо релігійність у секулярній та

постсекулярній культурі тлумачити як легітимізацію метафізики та тотальність пошуків маніфестацій Бога.

Висновки та перспективи дослідження. Підсумовуючи, можемо сказати, що неотомістичне прочитання релігійної драми в модерній та постмодерній естетиці є відмовою від феноменологічного підходу та поверненням до метафізичного. Візуальний поворот у мистецтві та літературі кінця ХХ – початку ХХІ століть це демонструє. Розгляд філософського аспекту прийнятої в науковій літературі інтерпретації релігійної драми як метажанру для літератури ХХ–ХХІ століть свідчить про те, що цей метажанр має ознаки універсалізму. Родові прийоми та засоби виразності релігійної драми для літератури в умовах візуального повороту виступають маркером трансформації самої жанрової системи та розширення горизонту смислів літератури як мистецтва і як позапоняттєвої філософії.

Естетика літератури між феноменологічним і метафізичним підходами до людської дії, між поетикою модерну та постмодерну може схилитися до хитання (метаксис) між ними, що зумовлює стильову й жанрову відкритість релігійної драми. У вказаному контексті її елементи використано в традиційних жанрах і в еклектичних конструкціях для переосмислення жанрових, стильових меж репрезентації людської дії в мистецтві назагал та в літературі зокрема. Мотиви релігійної драми (подорож, перебування в часі – часовість, подолання перешкод, герць, подвиг як стрибок віри, кохання, відчай, зневіра, ненависть, нудьга як екзистенціали людського стану, служіння, жертва) у творчості П. Клоделя, Г. Чубая та Д. Бартелмі представлені зі значними відмінностями, але зі збереженням спільних рис і принципів, якими є принцип символізму, що передбачає специфічну оптику формальних структур тексту та смислогенерації, а

також принцип метафізичності, який фіксує вказування на остаточну цілісність, недосяжну ані раціонально, ані чуттєво. Універсалізм мотивів релігійної драми постає як присуття амбівалентності, що гранично зближує високе й низьке, профанне й сакральне, пародію та гротеск з пафосом тощо. Зазначимо, що корпус ідей неотомізму може бути розглянутий як філософське підґрунтя такого прочитання аналізованих художніх творів.

Отже, можемо припустити, що трансформації мотивів релігійної драми в літературі модерну й постмодерну (і навіть метамодерну) окреслюється, по-перше, універсальним характером тлумачення дії в контексті візуального повороту в культурі й, по-друге, яка переважає орієнтацією на переживання

метафізичного смислу сучасною людиною. Простір людської дії не тлумачиться як розмежований, і всі її модуси надаються як засоби подолання останньої межі – виходу до трансценденції, трансцензусу, формалізованого схоластикою, Томою та осмисленого неотомізмом. Концептуалізація метафізичного як універсальної цілісності, яка виходить як за межі раціональної формалізації, так і за межі чуттєвої рецепції, відбувається при цьому в межах визначальних ідей неотомізму. Подальший розгляд векторів розвитку та трансформацій естетичних парадигм у літературі та їхнього філософського підґрунтя може бути евристичним для осягнення змісту й форм осмислення людиною себе та світу в контексті стрімких соціокультурних змін сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Блюменберг Г. Світ як книга; пер. з нім. В. Єрмоленка. Київ: Лібра, 2005. 544 с.
2. Богданова І. В. Філософія Бога і Людини Поля Клоделя в контексті неотомізму. *Мова і культура*. 2012. 156 (Випуск 15). С. 47–54.
3. Василенко І. Духовні шукання особистості та її шлях до ідеалу святості в драмі-містерії Поля Клоделя "Благовіщення Діви Марії" ("L'annonce fait a Marie"). *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2020. Вип. 14. С. 167–179.
4. Васильєв Є. Жанрові модифікації містерії в сучасній драматургії. *Слово і час*. 2017. № 11. С. 31–42.
5. Дроздовський Д. Карнавал і містерія як метажанрові чинники змін літературно-історичних періодів. *Південний архів (філологічні науки)*. № 79. 2019. С. 34–38.
6. Затонский Д. В. Модернизм и постмодернизм: Мысли об извечном коловращении изящных и неизящных искусств. Харьков: Фолио, 2000. 256 с.
7. Кліпінгер Д. Інтертекстуальність. *Енциклопедія постмодернізму*; за ред. Ч. Вінквіста і В. Тейлора ; пер. з англ. В. Шовкун ; наук. ред. пер. О. Шевченко. Київ: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2003. 503 с. С. 172.
8. Москалець К. П'ять медитацій на "Плач Єремії". К. Москалець. *Гра триває: літературна критика та есеїстика*. Київ: Факт – Наш час, 2006. 240 с.
9. Олійник К. Містерія як метажанр у драматургії ХХ століття. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2021. № 2(95). С. 18–26.
10. Постколоніалізм. Генерації. Культура; за ред. Т. Гундорової, А. Матусяк. Київ : Лаурис, 2016. 336 с.
11. Рьод В. Шлях філософії: ХІХ–ХХ ст.; пер. з нім. М. Д. Култаєвої, В. І. Кебуладзе, В. Терлецького. Київ: Дух і Літера, 2010. 368 с.
12. Скрипник І. Поема Грицька Чубая "Вертеп": нищівний діагноз цивілізації та радянській системі. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2015. № 2(6). С. 93–97.

13. Чорноморець Ю. Апорії неотомізму. Роздуми над книгою Андрій Баумейстер. Тома Аквінський: вступ до мислення. Бог, буття і пізнання. Київ: Дух і літера, 2012. *Sententiae*. 2014. № 1. С. 182–195.
14. Чубай Г. Вертеп. Г. Чубай. *П'ятикнижжя*. Львів: Видавництво Старого Лева, 2013. 256 с. С. 74–92.
15. Шалагінов Б. Карнавал і Містерія: Роздуми про історичні долі двох метаформ європейського мистецтва. *Всесвіт*. 2011. № 3–4. С. 249–255.
16. Шеремета О. Ю. Етичне вчення Андрея Шептицького про природні чесноти. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2015. Вип. 3–4. С. 90–100.
17. Barthelme, D. *Sixty stories*. Published by G. P. New York: Putnam's Sons, 1981. 457 p.
18. Claudel, P. *Religion et poésie. Reflexions sur la poesie*. P.: Gallimard, 1963. 187 p.
19. Vermeulen, T., Akker, R. van den. Notes on metamodernism. *Journal of AESTHETICS & CULTURE*. 2010. Vol. 2. Pp. 1–14.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bliumenberh, H. (2005). *Svit yak knyha*; per. z nim. V. Yermolenka [The world as a book]. Kyiv: Libra. 544 p. [in Ukrainian].
2. Bohdanova, I. V. (2015). *Filosofii Boha i Liudyny Polia Klodelia v konteksti neotomizmu* [Paul Claudel's philosophy of God and Man in the context of neo-Thomism]. *Mova I kultura*. 156 (Vypusk 15). P. 47–54. [in Ukrainian].
3. Vasylenko, I. (2020). *Dukhovni shukannia osobystosti ta yii shliakh do idealu sviatosti v dramy-misterii Polia Klodelia "Blahovishchennia Divy Marii" ("L'annonce fait a Marie")* [Spiritual searches of the personality and its path to the ideal of holiness in Paul Claudel's drama-mystery "The Annunciation of the Virgin Mary" ("L'annonce fait a Marie")]. *Literaturny svitu: poetyka, mentalnist i dukhovnist*. Vip. 14. P. 167–179. [in Ukrainian].
4. Vasyliiev, Ye. (2017). *Zhanrovi modyfikatsii misterii v suchasni dramaturhii* [Genre modifications of mystery in modern drama]. *Slovo i chas*. № 11. P. 31–42. [in Ukrainian].
5. Drozdovskiy, D. (2019). *Karnaval i misteriiia yak metazhanrovi chynnyky zmin literaturno-istorychnykh periodiv* [Carnival and mystery as metagenre factors of changes in literary and historical periods]. *Pivdennyi arkhiv (filolohichni nauky)*. № 79. P. 34–38. [in Ukrainian].
6. Zatonskiy, D. V. (2000). *Modernizm i postmodernizm : Mysli ob izvechnom kolovrashchenii izyashchnykh i neizyashchnykh iskusstv* [Modernism and Postmodernism: Thoughts on the Eternal Rotation of the Fine and Non-Fine Arts]. Kharkov: Folio. 256 p. [in Russian].
7. Klipinher, D. (2003). *Intertekstualnist* [Intertextuality]. *Entsyklopediia postmodernizmu*; za red. Ch. Vinkvista i V. Teilora; per. z anhl. V. Shovkun; nauk. red. per. O. Shevchenko [Encyclopedia of postmodernism]. Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko "Osnovy". P. 172. [in Ukrainian].
8. Moskalets, K. (2006). *Piat medytatsii na "Plach Yeremii"* [Five meditations on Jeremiah's Lamentation]. K. Moskalets. *Hra tryvaie: literaturna krytyka ta eseistyka* [The game continues: literary criticism and essay writing]. Kyiv: Fakt – Nash chas. 240 p. [in Ukrainian].
9. Oliinyk, K. (2021). *Misteriiia yak metazhanr u dramaturhii 20ho stolittia* [Mystery as a metagenre in 20th century drama]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky*. № 2(95). P. 18–26. [In Ukrainian].
10. *Postkolonializm*. (2016). *Heneratsii. Kultura*; za red. T. Hundorovoi, A. Matusiak [Postcolonialism. Generations. Culture]. Kyiv: Laurus. 336 p. [in Ukrainian].

11. Rod, V. (2010). Shliakh filosofii: 19–20 st.; per. z nim. M. D. Kul'taievoi, V. I. Kebuladze, V. Terlets'koho [The path of philosophy: 19–20 centuries]. Kyiv: Dukh i Litera. 368 p. [in Ukrainian].
12. Skrypnyk, I. (2015). Poema Hrytska Chubaia "Vertep": nyshchivnyi diahnoz tsyvilizatsii ta radianskii systemi [Hrytska Chubai's poem "Vertep": a devastating diagnosis of civilization and the Soviet system]. *Aktualni pytannia suspilnykh nauk ta istorii medytsyny*. № 2(6). P. 93–97. [in Ukrainian].
13. Chornomorets, Yu. (2012). Aporii neotomizmu. Rozdumy nad knyhoiu Andrii Baumeister. Toma Akvinskyi : vstup do myslennia. Boh, buttia i piznannia [The aporias of neo-Thomism. Reflections on the book Andrii Baumeister. Thomas Aquinas: an introduction to thinking. God, existence and knowledge]. Kyiv: Dukh i litera. *Sententiae*. № 1. P. 182–195. [in Ukrainian].
14. Chubai, H. (2013). Vertep [Nativity scene]. H. Chubai. *Piatyknyzhzhia [Pentateuch]*. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva. P. 74–92. [In Ukrainian].
15. Shalahinov, B. (2011). Karnaval i Misteriia: Rozdumy pro istorychni doli dvokh metaform yevropeiskoho mystetstva [Carnival and Mystery: Reflections on the historical destinies of two metaforms of European art]. *Vsesvit*. № 3–4. P. 249–255. [in Ukrainian].
16. Sheremeta, O. Yu. (2015). Etychne vchennia Andreia Sheptytskoho pro pryrodni chesnoty [Andrei Sheptytskyi's ethical teaching about natural virtues]. *Multyversum. Filosofskyi almanakh*. Vyp. 3–4. P. 90–100. [in Ukrainian].
20. Claudel, P. (1963). Religion et poésie [Religion and poetry]. *Reflexions sur la poesie [Thoughts on poetry]*. P.: Gallimard. 187 p. [in French].
17. Vermeulen, T., Akker, R. van den. (2010). Notes on metamodernism. *Journal of AESTHETICS & CULTURE*. Vol. 2. Pp. 1–14. [in English].

Стаття надійшла до редколегії: 07.09.2022

Схвалено до друку: 25.11.2022